

BEYPAZARINDA EL YAPIMI AYAKKABILAR VE GİYİM KÜLTÜRÜ

ÖĞR. GÖR. HATİCE SOMÇAĞ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ BEYPAZARI MYO
AYAKKABI TASARIM VE ÜRETİMİ PROGRAMI
ÖĞRETİM ELEMANI

Türk Dil Kurumuna göre "Tarihsel, toplumsal, gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" kültür olarak tanımlanmaktadır.

Toplumlar inanç, düşünce, gelenek, görenek, zevk, seçim, davranış ve etkileşimlerini kullandıkları eşyalara aktararak, kendilerine özgü zengin bir kültür mirası ortaya çıkarmaktadır. İnsanlığın başlangıcından beri yaşamımızda olan ayakkabılar da bu mirasın içinde yer almaktadır. Ayakları koruma gereksinimi ile ortaya çıkan ayak giysileri maddi kültürün bir ögesi olarak insanlık tarihinde daima önemli bir yere sahip olmuştur.

Ayakkabı, öncelikle kullanımı zorunlu bir ayak giysisi, tarih, sanat, kültür ürünü ve geçmiş ile kurulan bağ olmasının dışında, sosyal yapıyı yansıtan etkili bir uygarlık göstergesidir. Ayakkabı; kaynaklarda insanların ayaklarını dış etkenlerden korumak için kumaş, deri, lastik, ağaç, metal vb. çeşitli gereçler kullanılarak yapılan "saya" ve "taban" olarak adlandırılan iki temel parçadan oluşan ayak giyeceği olarak tanımlanmakta, çorap dışında ayağa giyilen her türlü giysi "ayakkabı" olarak kabul edilmektedir. En temel yapı malzemesi deri olan ayakkabıların, yüzyıllar içinde modelleri ve renkleri çeşitlenmiş, saya ve astarlarında çeşitli cinste atlas (saten) kadife, ipek vb. kumaşlarda özellikle evde giyilen ayakkabılarda sıklıkla kullanılmıştır.

Ayakkabılardaki çeşitlilik, giyim geleneklerini oluşturmuş, konuşmanın sınırlı olduğu, erkek ve kadının görüşmesinin zor olduğu dönemlerde de mesaj niteliği de taşımıştır. Destan, bilmece, fıkra, mani, türkü, atasözü ve deyimlerde yer almış, hikâye ve romanlarda betimlenmiş ve ayakkabı ile ilgili gerçek dışı birçok inanç oluşmuştur. Tüm bunlar folklorik zenginliğimiz içinde ayakkabılara verilen ilgi, önem ve değeri göstermektedir. Bu nedenle ayakkabının tarihçesine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler:
Kültür, El Yapımı Ayakkabı, Beypazarı

Türklerde Ayakkabı

Türklerin ayakkabıcılık sanatına ilişkin en eski bilgilere İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nde rastlanılmakta, 1330 yılında Antalya'da dikicilerin bulunduğundan bahsedilmektedir (Kastan, 2007: 20).

Türk dilinde ayakkabı anlamında bilinen en eski sözcüklerden birisi

Kumaş Üzerine İşlemeli Zenne Terlikleri

Deri Merdane Terlik

"Edik"tir. Edik sözcüğü Orhun Yazıtları, Kutadgu Bilig, Süheyl ü Nevbahar, Kadı Burhaneddin Divanı, Tevârih-i Âl-i Selçuk, Ahter-i Kebir, Dede Korkut Kitabı, Tercaman-ı Yusuf, Kâtibi, Karacaoğlan, Genc-i Leal, Kâmûs-i Osmânî, Kısas-ı Enbiyâ isimli yazılı kaynaklarda geçmektedir. Edük, hedik, hadık, halık, helik, hırık, hidik, hide ve kedik sözcükleri de ayakkabı anlamına gelmektedir (Akalın, Yılgör ve Seyhan, 1993: 13).

Eski belge ve kayıtlar incelendiğinde ayakkabı veya ayakkabıcı kelimeleri görülmemekte, ayakkabı yapan esnaf babuççu, başmakçı, dikici olarak geçmektedir. Babuççu ve dikicilerin yaptıkları ürünleri satan tüccarlar "haffaf" olarak isimlendirilmiş, daha sonra değişerek "kavaf" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Yaptıkları işe göre esnaf; kara veya kırmızı pabuç, zenne pabucu, erkek çizmesi ve zenne çizmesi yapan ustalar olarak ayrılmışlardır. Ürettiği ayakkabı çeşitlerinde ise; dikişli kara pabuç (postal), dikişli kırmızı pabuç, kopçalı lapçın mest, erkek terliği (mercan terlik), zenne terliği, zenne ayakkabısı, parlak zenne kundurası, dikişli erkek çizmesi ve zenne çizmeleri olarak iş bölümü yapmıştır. (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002:230, 231).
Bu bilgilerin ışığında erkek ve kadın ayakkabı ustalarının ayrılmış olduğu hatta ayakkabı modellerine göre ayrı uzmanlıklar oluştuğu söylenebilir. Esnaf, bugünkü meslek örgütlerinin yapılanma sisteminin temeli sayılan, ahilik teşkilatına göre hiyerarşik bir düzende usta-kalfa ve çırak olarak çalışmıştır.

Babadan oğula geçen bir meslek olarak önce çıraklık, sonra kalfalık ve ustalık olarak terfi etmiştir. Dikici esnafı daha sonra lonca sistemi içinde arasta içlerinde çarşılarda yan yana ve karşılıklı konumlandırılmış dükkânlarda belirli standartlar üzerinden üretimlerini ve satışlarını yapmaya devam etmiştir.

Selçuklu Devleti'nden sonra Osmanlı Devleti döneminde de bu hiyerarşi ve çarşı yerleşim düzeni aynı şekilde devam etmiştir. Üretim ve satışın belirlendiği gibi ayakkabıları kimlerin giyebileceği de; renk, model yaş, görev, sosyal durum gibi belirli kurallara göre hem askeri hem de sivil yaşamda nizamnamelerle düzenlenmiştir.

Osmanlı kadınlarında; bekârlar sarı, evli kadınlar kırmızı, dul kadınlar ise yeşil renkli ayakkabı ve çarıklar giymişlerdir. Yeniçeri Ocağı'nda ise hiyerarşik görev düzenine göre; yayalar sarı çizme, bölükbaşları kırmızı çizme, küçük zabitler ise siyah çizme giymişlerdir.(Akalın ve diğerleri, 1993: 4). Ayrıca sarı renk yemeni ve çizmeleri Müslümanlar, siyah rengi gayrimüslimler giymiştir. Bazı uzmanlar tarafından "Sarı çizmeli Mehmet Ağa" deyiminin de buradan çıktığı sanılmaktadır.

Türklerin Orta Asya'dan getirdiği kültür ve Anadolu'daki kültürün harmanlanmasının sonucunda zenginleşerek çeşitli ayakkabı formları ortaya çıkmıştır. Kullanım yeri, yapımında kullanılan gereç ve biçimlerine göre

Çorap Mest

Lastik

değişiklikler göstererek, modelleri oluşmuş ve her birisi farklı isimler almıştır. Bunun sonucunda dilimiz geniş bir ayakkabı terminolojisi kazanmıştır.

Taban, oltan, pençe, ökçe, boğaz, konç, kulak, dil olarak isimlendirilen parçalardan oluşan ayakkabılar; İstanbul, Ankara, İzmir, Manisa, Denizli, Antalya, Alanya, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis, Safranbolu ve Gerede gibi Anadolu'nun bazı yerleşim yerinde üretilmiş ve satışı yapılmıştır. Makinelerin olmadığı dönemlerde kişiye özel, ayak numarasına göre istenilen renk ve modelde usta çırak sistemi ile yapılmıştır. El yapımı ayakkabı üretim merkezlerinden birisi de Ankara ilinin Beypazarı ilçesidir.

Beypazarı'nda Ayakkabı Yapımı

Beypazarı ilçesi, kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte çok eski dönemlerden beri Anadolu'nun en önemli ulaşım yolları üzerindedir. Ana ulaşım yolları üzerinde bulunan yerler, taşıma kolaylığı nedeni ile bölgeler arası ticaretten büyük pay alırlar (Torun, 2004: 21). İlçenin tarihi ve kültürel yapısı üzerine yazılmış kaynaklardan anladığımıza göre; Beypazarı'nın coğrafi olarak İpek Yolu'nun üzerinde konumlanan çok eski bir yerleşim yeri olması şehrin önemini artırmış ve gelişimine katkı sağlamıştır.

Ticaret nedeniyle kervanların, tüccarların, köylülerin ihtiyacını karşılayabilmek için Beypazarı'nda büyük bir pazar kurulmakta, kasabanın merkezinde sıralanmış dükkânlardan oluşan çarşılar bir düzen içerisinde yer almaktaydı (Cankara, 2009: 32).

Çarşı esnafının ve Beypazarı'nda bulunan yaşlı insanların aktardıklarına göre geçmişte esnaf; dikiciler, kunduracılar, kuyumcular, demirciler, bakırcılar ve diğer el sanatları ustaları grup grup mesleklerine göre farklı sokaklara yerleştirilmiştir. Ayakkabı yapımcılarına da genel olarak "dikici" denilmiştir.

Beypazarı'nda en kalabalık esnaf gurubu dikicilerdi. İrili ufaklı altmıştan fazla esnaf vardı. Dikicilik için gerekli her türlü malzemeyi iki iş adamı Hacı Hüseyin Türkoğlu ve Ramiz Aydınlıoğlu getirir, esnaf onlardan gerekli malzemeyi veresiye alır, üretir, ayakkabıları sattıktan sonra borcunu ödeyerek tekrar mal alırdı.

Dikiciler kösele, deri, güderi, pamuk ipliği, balmumu gibi malzemeleri kullanarak ayakkabı, mes, kuzu güden, kırmızı gekil, biyaşa (bebek patiği), fortlu yemeni, düz çoban yemenisi, basık Ankara yemenisi, galevle, sandal, dikişli terlik gibi şeyleri seri olarak üretirlerdi. Dikici, semerci, demirci, bakırcı, kunduracı ve saraçların ürettikleri ürünlerin birçoğunu Beypazarı'nın çevresindeki il ve ilçelerden gelen toptancı esnaflar alır ve kendi bölgelerinde satarlardı.

Yılın bazı aylarında dikici, kalaycı, nalbant gibi gezici esnaflar köylere giderek köylüye yerinde hizmet verirlerdi. Hizmetinin karşılığı buğday, arpa gibi ürünler toplar ve kendilerini tanıtarak müşteri edinir, geri dönerlerdi (Torun, 2004: 49-364).

Birçok usta kendi alanında el yapımı ürünlerini ilçe çarşısında üretip pazarlayarak geçimlerini sağlamıştır. Geçmişte her ayakkabı çeşidinin ustaları da ayrı idi. Yemeni ustası, mest ustası ve terlik ustaları üretimlerini çarşı içindeki sokaklarda bir veya iki katlı dükkânlarında yapmışlardır.

Ayak ölçüsü alınarak sipariş verilen ayakkabılar iki hafta içerisinde yapılarak teslim edilmekte, bir usta haftada iki çift ayakkabı üretebilmekte idi. Ancak 1950 sonrası dikim makineleri dışında başka makineler de kullanılmaya başlanmış ve üretim süreci kısalmıştır. 1980 yıllarından sonra yurt dışından makine alımları ile atölye ve fabrikalarda bant sistemleri kurulmuştur.

Önceden bir ayakkabıyı ilk işlem olan tasarlama ve model çıkartma (ıstampa oluşturma) ile son işlemlerine yani taban ve sayayı birleştirme, ütüleme, boya ve cila yapma gibi bitirme işlemlerine kadar tek bir usta yapabilirken, fabrikalarda her işlemde her makinenin başında ayrı kişiler çalışmaya başlamıştır.

Ve artık bir çift ayakkabı birçok çalışanın ortak emeği ile adım adım

ortaya çıkmaktadır. Sanayileşmenin ve küreselleşmenin sonucu olarak, kültürel değişimin etkisi ile ayakkabı formları ve giyim özellikleri de farklılaşmıştır. Mest, yemeni, terlik, takunya, nalın, kundura gibi ayakkabı yapan ustalar, fabrikasyon ayakkabıların renk, gereç ve modellerdeki cazibesi ve satış kolaylıklarına daha fazla direnememiş, teknolojiye ayak uyduramayan dükkânlar kepenklerini kapatmak zorunda kalmıştır. Ustalar sayıca azalmış ve yeni ustalar yetiştirilemeyerek el yapımı ayakkabılar ne yazık ki yok olma sürecine girmiştir.

Bugün Beypazarı'nda iki mest ustası kalmış, bu ustalar geçimlerini sağlamak için ayakkabı tamirine ve fabrikasyon ayakkabı satışına yönelmiştir. Sonbahar ve kış mevsimlerinde mest yaparak mesleği sürdürmeye çalışmaktadırlar. Yemeni, terlik, nalın, takunya ustaları ise vefat etmiş, yetiştirdikleri kişiler ise başka işlerde çalışmış, bazıları da ilçeden ayrılmıştır.

Beypazarı'nda Ayakkabı Giyim Kültürü

Doğum ve ölüm arasındaki süreçte giyilen ayakkabılar ile ilgili Anadolu'nun köklü kültüründe yaşlılardan gençlere aktarılan, yazılı olmayan ancak nesilden nesile aktarılan gelenek ve görenekler vardır. Beypazarı'nda da diğer yörelerde olduğu gibi ayakkabıların; kız isteme, söz kesme, kına ve düğün törenleri ile bayram gibi toplumsal yaşamda önemli olan zamanlarda giyilmesi, kapı önüne dizilmesi, hediye edilmesi vb. gelenekler olup günümüzde de birçoğu halen uygulanmaktadır. Ayakkabılar iç (ev), dış (sokak) ve hamam gibi kullanım yerine göre değişmektedir.

Evde iç edik, terlik, mest gibi ayakkabılar giyilirken sokakta edik, çizme, kundura, pabuç, çarık, yemeni ve daha birçok farklı formda ayakkabı giyilmiştir. Avlu, taşlık ve hamam gibi ıslak zeminlerde ise takunya ve nalın kullanılmıştır.

Terlik: Erkek ve kadınlar tarafından genellikle evde giyilen farklı biçimlerde ayakkabılardır, arkası ve yanları tamamen açık, ayağın ön kısmını örten terlikler ile yanları ve arkası kapalı olan çeşitleri vardır. Erkek terliklerinde daha çok deri kullanılmış, kadın terlikleri deri dışında kadife, atlas ipek kumaşlar üzerine dival ve diğer nakış teknikleriyle sırma kullanılarak işlenmiştir.

Mest: Abdest alınırken çıkartılmadan üzerine mesh edildiği için (ıslak elle sıvazlama) halk tarafından bu ismi almıştır. Sayası ve tabanı yumuşak keçi derisinden, astarsız, kısa konçlu, düğmesiz ve bağsız her düzeyden erkek ve kadınlar tarafından giyilmiş bir ayakkabıdır. (Koçu,1996: 173). Evde giyilen mestin üzerine sokakta çoğunlukla lastik giyilmekte ve az da olsa Beypazarı'nın yaşlı kadın ve erkekleri özellikle kırsal kesimlerinde halen kullanılmaktadır.

Günümüzde çoğunlukla siyah renkli ve iç kısmı fermuarlı olarak veya yanları lastikli yapılmaktadır. Altı kösele tabanlı yapıldığı gibi saya derisinden de yapılmakta ve çorap mest olarak bilinmektedir.

Çarık: Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet dönemi başlarında kırsal kesimde en yaygın kullanılan ayak giysisi olan çarık, kalın bir yün çorapla veya baldıra sarılan bez veya yün örgüden bir dolak üzerine köylerde giyilmiştir.

Çıplak ayağa giyilmeyen çarık tuz veya şap ile işlem gördükten sonra kurutulan manda ve öküz derisinden yapılmıştır. Malzemesine göre

ham çarık, sığır derisinden yapılanları renginden dolayı kara çarık ismini almıştır. Kara çarık yapımında; deri ayağa göre kesilerek kenarları kıvrıldıktan sonra parmak üstlerini örtecek biçimde toplanmakta, yanlarına açılan deliklerden geçirilen sırımlar ile ayak bileğine bağlanmaktadır.
(Dağtaş, 2007: 56–59)

Yemeni: Akalın ve diğerleri (1993: 168) Ayakkabıcılık terimleri sözlüğü adlı eserinde yemeniyi; Osmanlı döneminde avam ve asker sınıfının giydiği ince sahtiyandan kırmızı, sarı veya siyah renkte yapılan, burnu hafif sivri, yüzü kısa ve arkası ayağı hafifçe saran ince tabanlı ayakkabı olarak tanımlamıştır (Yüce, 2007:323). Tabanı sığır köselesinden ve incedir. Yemeni yapan ustalara "Köşger" bu zanaat dalına ise "köşgerlik" denilmektedir. Yemeniler dil yüksekliği, burun biçimi ayağın üzerini örtmesi veya açıkta bırakması gibi model özelliklerine, renk ve süsleme ayrıntılarına göre yörelerde farklı isimler almaktadır. Beypazarı'nda çoğunlukla düz yemeni kullanılmıştır.

Beypazarı'nda sayası siyah deriden dikilmiş, kösele tabanında küçük başlı elde dövme çiviler kullanılmıştır. Çift sıra sık aralıklarla tabanı sayaya tutturan çiviler ökçeyi tabana çakmak için de kullanılmıştır. Yemeni formunda bu ayakkabı 1940 yıllarında gelin ayakkabısı olarak yapılmıştır.

Takunya: Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü adlı eserde takunya; tabanı ağaç, mantar ya da plastik tasmalı ve dolgun tabanlı ayakkabı olarak tanımlanmaktadır (Akalın ve diğerleri, 1993:154). Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü adlı eserinde; takunyayı nalın gibi odundan oyulmuş, ayağı tutacak köseleden bir tasması olan 3–4 parmak yüksekliğinde bir ayakkabı olarak tanımlamış ve taban kısmını içi dolu bir kaşığa benzetmiştir.

Ağaçtan yontularak biçimlendirilmiş, mutfak, avlu ve taşlıklarda giyilen bu ayakkabılar, hamam girişinde de bulundurularak ayak boyutuna göre seçilerek, kadın ve erkekler tarafından giyilmiştir. Camilerin şadırvanlarında da abdest alanlar için takunya bulundurulmuştur. Gelinler telkâri veya kabartma tekniğinde gümüş tasmalı, kadife üzerine nakış işlemeli, sedef kakmalı nalınları hamamın soğukluk kısmında kullanmıştır. Kösele tasmalı, sedef kakmalı olanları da sıcaklıkta giyilmiştir. Nişanlı kızlara, doğum yapan gelinlere takunya ve nalın hediye edilmiştir.

Birinci örnekte Beypazarı'nda yapılmış tasması ve tabanı ince tellerle telkâri tekniği ile işlenmiştir. Ön ve arka topuk ile tasmanın üzerinde çiçek motifi göze çarpmaktadır, tabanına ise yakılarak desen verilmiştir.

İkinci örnekte Beypazarı'nda üretilen nalının yanları kavisli, burun düz, arkada topuk kısmı ortaya doğru sivrilmiştir. Taban çevresi zıh ile çevrilmiş, içleri lale, papatya, başak ve yaprak motifleriyle bezenmiş iki madalyonun arasında dörtgen biçimli motif yerleştirilmiştir. Topuk kaplamalarında da aynı bitkisel motifler vardır. Tasması, astar üzerine telkâri tekniği ile yapılmış, güverseler ile süslenmiş, çiçek motifinin ortasına yeşil renkli taş yerleştirilmiştir.

Nalın: Hamamda kızgın zeminin ayakları yakmasını ve kayıp düşmeyi önlemek için giyilen nalın; hamamcı, tellak, natır ve müşteriler tarafından farklı yükseklikte kullanılmıştır. Nalın yapımında, ceviz, şimşir, dişbudak, abanoz, meşe, dut, gürgen, ceviz, sandal gibi diğer sert dokulu ağaçlar ile su ve aşınma dayanımı az olmakla birlikte çam ağacı da kullanılmıştır. Zengin ve sosyal statüsü yüksek kadınlar, yeni gelinler ile loğusa kadınlar, bekâr ve nişanlı kızlara göre bol süslemeli, ince işçiliğe sahip nalınlar giymişlerdir.

Beypazarı'nda telkâri sanatının gelişmiş olmasına bağlı olarak nalınların büyük çoğunluğunun tasma ve/veya

taban kısımları gümüş tellerin biçimlendirilmesi ile yapılan telkâri tekniği ile süslenmiştir. (Fotoğraf 8)

Sonuç:

Toplumsal olaylara, teknoloji ile değişen gereksinimlere, yaşam tarzlarına ve modaya bağlı olarak birçok eşya ve giysi gibi, ayakkabılar da değişmiştir. Günümüzde büyük bir hızla geliştirilen ve çeşitlendirilen makineleşme sonucunda ayakkabı üretiminde yeni teknikler, beraberinde yeni gereç ve yeni ayakkabı modellerini getirmiştir. Yaşadığımız çağın gereği olarak her geçen gün yeni teknolojiler yaratılmaktadır. Makinelerin farklı ve çok özellikli olmaları üretimde; emekten, zamandan ve malzemeden büyük oranda tasarruf sağlamaktadır.

Geçmişte ayakkabılar basit el aletleri ve doğal malzemelerle, birbirine komşu küçük dükkânlarda dostça ortamlarda yapılırken, günümüzde insan emeğine ihtiyaç her geçen gün azalmakta, el emeğinin yerini büyük atölye ve fabrikalarda makine kullanabilen elemanlar almaktadır.

Ancak üretim sürecinin hızlanmasına ve gelişmiş olmasına rağmen eskiden üretilen ayakkabıların sağlıklı yapısı, ince el işçiliği ve zarafeti, fabrikasyon ürünlerde pek fazla görülememektedir.

Beypazarı çarşısında sokak boyunca devam eden el yapımı ayakkabı dükkânlarının yerinde bugün, hediyelik eşya satan dükkânlar bulunmakta, sadece iki usta mest yapımını devam ettirmeye çalışmaktadır. Nalın ve diğer ayakkabı formları pek yapılamamaktadır.

Ayakkabı yapımı emeği yoğun bir sektördür. Deri ve diğer malzemeler pahalıdır. Bu nedenle kazançları, ustaların emeğini karşılayamamakta ve yeni ustalar yetişmemektedir. Ancak üniversitelerimizin ayakkabı ve diğer alanlarda tasarım eğitimi veren programlarında eskiden üretilen ayakkabılarla ilgili çalışmalar yapılması bu sanata katkı sağlayacaktır.

Beypazarı'nda geçmişte önemli bir yere sahip çarık, nalın, çizme, yemeni gibi ayakkabıların unutulmaması için yeni araştırma, inceleme ve projeler yapılmalı bu ayakkabılardan esinlenilerek yeni tasarımlar ortaya çıkartılmalıdır. Geçmişte giyilen ayakkabılara baktığımızda bugünkü tasarımların ilham kaynağı olduğunu düşündürmektedir. Köklü bir kültürel dokuya sahip ilçe, turizmden ekonomik girdi sağlamakta, yapılacak çalışmalar bu girdinin artırılmasında etkili olabilecektir.

Eskiden giyilen ayakkabılarımızın aslına uygun örneklerinin yeniden üretilmesi yüzlerce yılda biriken Beypazarı ayakkabı kültürünün korunması, sürdürebilmesi ve geleceğe aktarılabilmesinin ilçenin gelişiminde yapı taşı olacağı düşüncesini taşımaktayım.

Kaynaklar

Akalın, Yılgör ve Seyhan, 1993 AKALIN, Sami., YILGÖR, Asuman., SEYHAN, Nezihe. (1993). Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü, (1. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

Cankara, M. (2009). İpek Yolunda Bir Kültür Otağı Beypazarı. Beypazarı ve Yöresi Dayanışma Derneği. İstanbul: 1. Basım

Dağtaş, L. (2007). Müze Ve Koleksiyonlardan Deri Eserler, İstanbul: Dönence Basım Ve Yayın Hizmetleri.

Kastan, C. (2007). Ayakkabı Teknolojisi. Konya: 2. Baskı.

Koçu, R. Ekrem (1996). "Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü", Güncel Yayıncılık, (2. Basım) İstanbul.

Sakaoğlu, N. ve Akbayar, N. (2002). Derinin Anadolu'da Bin Yıllık Öyküsü. İstanbul: Creative Yayıncılık Ve Tanıtım Ltd. Şti, 70–231.

Torun, E. (2004). Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı. Ankara

https://sozluk.gov.tr (Türk Dil Kurumu Sözlük) 11 Temmuz 2020

Yüce, N. (2007). Göçebe Türklerde Ayakkabı Kültürü. Emine Naskali Gürsoy (Editör), Ayakkabı Kitabı, 2. Baskı. İstanbul: Kitabevi, s.321- 326.

Kaynak Kişiler:

Mehmet Akbacakoğlu Ayakkabı Dünyası Mağazaları Ankara

Ünal Arslan, Çorap Mest Ustası Beypazarı.

İsmail Yüksel, Çivili (Monteli) Mest Ustası Beypazarı.